

26. Світова та європейська інтеграція / За ред. Я. Й. Малика. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – С. 314–316.
27. Табачник Д. В. Історія української дипломатії в особах / Д. В. Табачник. – К., 2004. – 638 с.
28. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – К. : Альтернативи, 2001. – С. 131.
29. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України і безпека України / Л. Д. Чекаленко. – К., 2004. – 352 с.
30. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи в глобалізованому світі ХХІ століття / Ю. Щербак. – К. : Дух і Літера, 2003. – С. 131.

*\* Бондик Олександра Валеріївна – аспірантка кафедри історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

УДК 340.12.

Ілона Куровська \*

### **ВАЖЛИВІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ДЛЯ РОЗБУДОВИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*У статті аналізуються умови, за яких Україна може трансформуватися у проєвропейську правову державу при дотриманні загально визнаного фундаментального принципу, а саме: принципу «верховенства права». Наголошується, що для оптимізації процесу євроінтеграції Україні доцільно максимально орієнтуватися на кращий досвід європейських країн, де вже розбудовані і успішно функціонують демократичні й по-справжньому правові держави, а принцип верховенства права є пріоритетним принципом їх життєдіяльності.*

*Ключові слова: принцип, верховенство права, правова держава, євроінтеграція, правова система.*

***Куровская И. А. Важность реализации принципа верховенства права для построения современного правового государства в условиях евроинтеграции.***

*В статье анализируются условия, при которых Украина может трансформироваться в проевропейское правовое государство при соблюдении общепризнанного фундаментального принципа, а именно: принципа «верховенства права». Отмечается, что для оптимизации процесса евроинтеграции Украине целесообразно ориентироваться на лучший опыт европейских стран, где уже построены и успешно функционируют демократические и по-настоящему правовые государства, а принцип верховенства права является приоритетным принципом их жизнедеятельности.*

*Ключевые слова: принцип, верховенство права, правовое государство, евроинтеграция, правовая система.*

***Kurovska I. The Rule of Law Implementing Importance for the Construction of a Modern Legal State in the Conditions of European Integration.***

*The article presents the conditions under which Ukraine can be transformed into pro-European legal state in compliance with the universally recognized fundamental principle, namely the principle of «rule of law». It is noted that in order to optimize the process of European integration of Ukraine the most expedient to focus on the best practices of European countries, where democratic and legal states have already been built and now they are successfully functioning and in which truly rule of law is in a priority of their life.*

*Keywords: the principle, rule of law, European integration, the legal system.*

Серед основних умов повної інтеграції України у європейський правовий простір є не тільки формальна участь країни у європейських інтегративних системах, якими є Рада Європи, до якої Україна вже інтегрована, а також Європейський Союз, членом якого вона прагне стати у

найближчому майбутньому, а й реальне прийняття нею європейських демократичних цінностей та, у першу чергу, трансформація країни у демократичну та правову державу.

Останнє можливе тільки на основі перебудови національної правової системи у повній відповідності до європейської при дотриманні загально визнаного фундаментального принципу – принципу «верховенства права».

Першими кроками на шляху євроінтеграції для України стало прийняття у 1996 році Конституції України, в якій відповідно до європейських стандартів Україна проголосила себе демократичною та правовою державою, а фундаментальним принципом розбудови на своїй території саме такої держави було проголошено принцип верховенства права. Отже, відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні діє принцип верховенства права [1]. При цьому саме цей принцип визнано законодавцем найважливішим чинником процесу максимального наближення законодавства та правової системи України із законодавством та правовою системою ЄС, адже тільки при дотриманні цього принципу і при оптимальній його реалізації у життєдіяльності українського суспільства держава Україна може стати по-справжньому демократичною та правовою.

Спробу протлумачити поняття «принцип верховенства права» вперше було здійснено відомим англійським вченим у сфері конституційного права Альбертом Венном Дайсі у його добре відомій праці «Вступ до науки конституційного права» [2, с.102, с. 114].

Ф. Дайсі розглядав його у кількох аспектах, а саме:

відповідність принципу верховенства права змісту Конституції, а також відповідність судових рішень щодо захисту конституційних прав та свобод людини;

панування права, коли будь-яка людина, знов-таки незалежно від посади і становища в суспільстві, може бути притягнута до відповідальності у разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції;

рівність усіх людей перед законом, тобто усіх без винятку, незалежно від посади і становища в суспільстві.

Після закінчення Другої світової війни і формування міжнародних правозахисних інтегративних організацій принцип, верховенства права отримав широке міжнародно-правове застосування.

Вимоги до його впровадження та реалізації було закріплено у багатьох міжнародних нормативно-правових актах, документах ООН та інших провідних універсальних міжнародних організацій і регіональних міжнародних, зокрема, європейських регіональних організацій, таких як ЄС, Рада Європи, ОБСЄ тощо. Саме це зумовило появу та розвиток глобалізаційних та євроінтеграційних концепцій правової держави та принципу верховенства права.

Так, наприклад, в актах Європейського Союзу було дано визначення і роз'яснювався зміст принципу верховенства права ЄС.

Згаданий принцип, поряд із такими фундаментальними принципами, як «свобода, демократія, повага прав людини і основних свобод», знайшов формальне закріплення у ст. 6 (колишній статті F) «Договору про Європейський Союз» [3] і був покладений в основу правопорядку ЄС.

Так, у Договорі зазначено, що саме «верховенство права ЄС», – є основним елементом у співвідношенні норм права окремих європейських країн-членів ЄС та «*acquis communautaire*» [4].

Цей принцип було визнано провідним та пріоритетним у документах іншої міжнародної інтегративної організації – у актах Ради Європи. У Преамбулі та в ст. 3 Статуту Ради Європи також були закріплені вимоги щодо дотримання принципу верховенства права, зокрема, проголошено, що «*Усі члени Ради ... визнають принцип верховенства права*».

Крім того, принцип верховенства права зафіксовано у багатьох інших нормативно-правових актах Ради Європи [5].

У Посібнику Директората з правових питань РЕ «Administration and You» зазначено, що держави приймають та практично застосовують основоположний конституційний принцип верховенства права, який складається з положень, згідно із якими:

- кожна особа – як фізична, так і юридична – є суб'єктом права;
- кожна особа має знати свої права та обов'язки відповідно до закону;

- дотримання закону кожною особою можливе лише за умови здійснення контролю суддями, які є незалежними у здійсненні своїх функцій і рішення яких є обов'язковими для виконання.

Саме на принципі верховенства права ґрунтуються положення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також деяких протоколів та інших документів РЄ у сфері захисту прав людини; прецедентне право Європейського суду з прав людини.

Натомість ПАРЕ звертає увагу законодавців європейських країн-членів на те, що «в деяких молодих демократичних державах Східної Європи основною тенденцією юридичної думки є ототожнення поняття «верховенства права» («Rule of Law») із поняттям «верховенства закону» («supremacy of statute law»).

При цьому ПАРЕ застерігає, що ототожнення терміну «верховенство права» із терміном «верховенство закону» призводить до істотних проблем, оскільки в деяких з цих країн, зокрема, у тих, які нещодавно позбавились тоталітарних режимів, зберігаються і застосовуються традиції тоталітарної держави, які не тільки не відповідають принципу верховенства права, а й суперечать йому.

Нерозуміння справжнього змісту та суті принципу «верховенства права» та його неправильне тлумачення веде відповідно до нерозуміння змісту поняття «правова держава», без чого розбудувати таку державу стає неможливим.

Зарубіжні вчені сьогодні розділяють три типи сучасного тлумачення змісту принципу верховенства права [6]:

- формальний;
- матеріально-правовий;
- функціональний.

Формальний тип передбачає:

- формальну незалежність та безсторонність судової гілки влади;
- офіційно встановлений порядок прийняття законів;
- відсутність законів, які застосовуються тільки до окремих груп населення, класів осіб;
- відсутність зворотної сили законів;
- встановлення положення про судовий нагляд за діяльністю уряду.

Матеріально-правовий тип базується на таких принципах:

- захист суспільства від анархії та війни усіх проти усіх;
- плановість в діяльності держави, зокрема органів публічної влади;
- гарантії від принаймні деяких видів саморозсуду (свавілля) державних посадовців.

Щодо функціонального типу, то він дещо схожий з матеріально-правовим типом – спрямований на забезпечення ефективності права та правової системи. При такому типі встановлюється заборона прийняття урядових рішень на власний розсуд та забезпечення передбачуваності юридичних рішень.

Існуючі розбіжності у розумінні принципу верховенства права, неналежне дотримання його на практиці в ряді європейських країн, і, в першу чергу, в таких як Україна, тобто тих, що нещодавно вийшли із тоталітарних правових систем (про що красномовно «говорять» численні звернення громадян цих країн з приводу порушених прав до Європейського суду з прав людини), свідчать про необхідність розробки єдиного європейського уніфікованого підходу до визначення і тлумачення принципу верховенства права і вимоги його чіткого дотримання усіма європейськими країнами.

На жаль, попри закріплення принципу верховенства права у безлічі національних та міжнародних нормативно-правових документах, у правовій літературі відсутнє єдине та чітке тлумачення й розуміння цього принципу.

Саме це є однією з причин, які гальмують процес практичного застосування згаданого принципу, а отже і ускладнюють процес розбудови правової держави в усіх країнах молоді демократії. Адже ці країни, як зазначалось вище, ще продовжують зберігати тоталітарні традиції авторитарних режимів, які раніше панували в них.

Існує чимало концепцій про природу держави та правової системи, концепцій правової держави. Серед них заслуговують на увагу розробки українських вчених.

Так, серед теоретичних розробок українських правників початку ХХ століття щодо проблем правової держави, як найдовершенішої форми існування останньої, провідне місце посідає вчення

Богдана Кістяківського, який до правової держави ставить вищі вимоги, ніж до державних утворень інших типів. Вчений розглядає «правову державу» як «вищу форму державного буття, яку виробило людство» і у якості «реального факту». Б. Кістяківський також зазначав, що «правова держава – це не лише держава, яка обмежує себе встановленими з власної волі нормами і виконує ці норми. У сучасній правовій державі керують не особи, а загальні правила чи правові норми. Держава, по суті, повинна перетворитись на правове явище, де кожна дія урядового апарату, суду й інших органів скеровуються відповідним законом, узгодженим із конституційним принципом» [7, с. 122–149].

У своїй роботі «На захист права» Б. Кістяківський аналізує правосвідомість російського суспільства початку ХХ ст. і приходять до висновку, що найбільшим недоліком юридичних норм є те, що вони виражають лише зовнішню форму права і не виражають правових переконань народу, а отже і не стимулюють його до поваги і до виконання закону.

Сучасні дослідники також стверджують, що «правова держава в цілому дуже подібна до конституційної і відрізняється лише певними моментами своєї довершеності і досконалості».

Аналізуючи сучасну політико-правову ситуацію в Україні, ми бачимо, що перші спроби побудувати демократичну, соціально-правову державу не принесли бажаних результатів. Основною причиною, на нашу думку, є неправильне розуміння змісту правової держави і сутності принципу верховенства права.

Зростаюча роками кількість наукових праць, у тому числі українських науковців, присвячених темі правової держави і принципу верховенства права, є свідченням актуальності цієї теми, а значить – складності її проблем.

У своїх дослідженнях відомий український теоретик права А. М. Колодій пропонує розробити загальнотеоретичну конструкцію «нові структури права і його принципи», що має «служити формуванню нового праворозуміння, яке тільки зароджується в Україні» [8, с. 33–38; 9, с. 12–17].

Так, А. Засць вважає, що на шляху побудови правової держави в Україні, необхідно обов'язково обмежити повноваження державної влади. Він звертає увагу на важливість зміни суспільної культури та ідеології народу, засвоєння при цьому світового досвіду [10, с. 126–128].

Отже усіма цими вченими пропонується керуватися принципом верховенства права, дотримання якого забезпечить можливість розбудови дійсно правової держави.

Як слушно зазначає С. П. Головатий, Україна також після ратифікації у 1997 році Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) засвідчила, що вона повністю визнає на своїй території дію статті 46 Конвенції про визнання обов'язковою юрисдикції Європейського Суду з прав людини в усіх питаннях щодо тлумачення і застосування Конвенції, а отже і тлумачення Європейським Судом поняття «верховенства права» [11].

Зважаючи на членство України у Раді Європи і на прагнення набути членство у Європейському Союзі наша країна має прагнути до реалізації принципу верховенства права і формування життєздатної моделі правової держави відповідно до правил та стандартів Ради Європи і Європейського Союзу, використовуючи при цьому досвід країн Європи – Німеччини, Нідерландів, Франції, Швеції, Данії, які вже є членами обох згаданих міжнародних організацій і сформувавши на своїх територіях правові держави і в усьому дотримуються перш за все принципу верховенства права.

Тільки орієнтуючись на кращі демократичні та правові здобутки таких країн в частині розбудови сучасної правової та демократичної держави та застосовуючи на практиці принцип верховенства права у європейській інтерпретації, Україна буде здатна також трансформуватися у дійсно правову та демократичну державу, де принцип верховенства права стане основним принципом життєдіяльності держави та суспільства.

#### **Список використаних джерел:**

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution / A. V. Dicey. – Indianapolis : Liberty Classics, 1982. – P. 102, 114.
3. Договір про Європейський Союз : Міжнародний документ від 07.02.1992 р. у редакції від 13.12.2007 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_029](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029)

4. Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія / А. А. Пухтецька; відп. ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2010. – 140 с.
5. Статут Ради Європи : Міжнародний документ від 05.05.1949 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_001](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_001)
6. Different approaches to the definition of the Rule of Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.revision-notes.co.uk>.
7. Кистяковский Б. А. В защиту права (Интеллигенция и правосознание) / Б. А. Кистяковский // Вехи: Сборник статей о русской интеллигенции. – М. : Правда, 1991. – С. 122–149.
8. Колодій А. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України / А. Колодій // Повітряне і космічне право: Юридичний вісник Національного авіаційного університету. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2008. – 74 с.
9. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови / А. Колодій // Право України. – 2010. – № 7. – С. 12–17.
10. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Заєць. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – 248 с.
11. Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / С. П. Головатий. – К., 2009. – 44 с.

*\* Куровська Ілона Анатоліївна – кандидат юридичних наук, завідувач сектору забезпечення наукової діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України.*

УДК 34.096(477)

Іван Мищак \*

#### ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ Й НАПОВНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ НЕРУХОМИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ

*У статті висвітлюється правове регулювання процесу формування й наповнення Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Висловлені пропозиції щодо удосконалення цього процесу.*

*Ключові слова: Державний реєстр нерухомих пам'яток України, Міністерство культури України, правове регулювання, закон, постанова.*

*Мищак И. Н. Правовое регулирование процесса формирования и наполнения Государственного реестра недвижимых памятников Украины.*

*В статье освещается правовое регулирование процесса формирования и наполнения Государственного реестра недвижимых памятников Украины. Высказаны предложения касательно усовершенствования этого процесса.*

*Ключевые слова: Государственный реестр недвижимых памятников Украины, Министерство культуры Украины, правовое регулирование, закон, постановление.*

*Myshchak I. M. Legal Regulation of the Process of the Formation and Filling of the State's Register of the Immovable Monuments of Ukraine.*

*The article researches the regulation process of forming and filling the State's Register of the Immovable Monuments of Ukraine as well as it expresses the proposals of its improving.*

*Keywords: State's Register of Ukraine, Ministry of Culture of Ukraine, regulation, law, ordinance.*

Україна належить до тих держав, на території яких перші людські поселення з'явилися ще в епоху кам'яного віку. Перші розвинуті культурні спільноти, зокрема Трипільська, також постали на сучасних українських землях ще за кілька тисячоліть до нової ери. Тож Україна має давню й багату культурну традицію, виражену, серед іншого, у збережених до нашого часу нерухомих пам'ятках минулого. Їх без перебільшення можна віднести до «золотого фонду» світового